

ÖMÜR YOLU

ÇƏTİN PEŞƏ SAHİBİ

İsmayıl Məmmədli – 75

İsmayıl Oruc oğlu Məmmədov (2011-ci ildən Məmmədli soyadını götürmüşdür) 1946-cı il noyabr ayının 15-də Basarkeçər rayonunun Sədanaxaç (sonradan kəndin adı Güney adlandırılmışdır) kəndində Aşıq Oruc Vəli oğlu Əhmədovun və Züleyxa ananın ailəsində anadan olmuşdur. 1948-1953-cü illərdə Ermənistandan türklərin deportasiyası zamanı ailələri Gədəbəy rayonunun Zəhmət kəndində məskunlaşmışdır. İsmayıl Məmmədli 1952-1956-cı illərdə Göyçədə Güney kəndində ibtidai təhsil almış, 1956-1962-ci illərdə Zəhmət kənd orta məktəbində oxumuş, 1962-ci ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun alman-Azərbaycan dilləri şöbəsinə qəbul olunmuş və 1967-ci ildə oranı bitirmişdir. 1967-1970-ci illərdə Azərbaycan Ensiklopediyası Baş redaksiyasında əvvəlcə transkripsiyaçı-redaktor, sonra böyük elmi redaktor vəzifələrində çalışmışdır. 1968-1969-cu illərdə ordu sıralarında hərbi xidmətdə olmuşdur. O, 1970-1973-cü illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun əyani şöbəsinin aspiranturasında oxumuşdur. 1974-cü ildə filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

İsmayıl Məmmədli 1993-cü ildə “Azərbaycan dilinin etnoqrafik leksikası” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, ictimai elmlər, xüsusən də filologiya elmləri sahəsində müstəqil Azərbaycan Respublikasında ilk milli elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. İ.Məmmədli 1974-1980-ci illərdə Dilçilik İnstitutunda kiçik elmi işçi, 1980-1988-ci illərdə böyük elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır.

O, Azərbaycan dilinin leksikologiyası və leksikoqrafiyası problemlərinin araşdırılması sahəsində işləyir. İ.Məmmədlinin “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”, “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”, “Frazologiya və məcazlar lüğətləri”nin tərtibi işində apardığı tədqiqatların böyük elmi əhəmiyyəti vardır.

İ.Məmmədlinin tədqiqatları Azərbaycan dilçiliyinin üslubiyat, lüğətçilik, onomalogiya, etnoqrafik dilçilik, şifahi dil kimi ən aktual sahələrini, tətbiqi dilçilik məsələlərini əhatə edir. Xüsusilə “Azərbaycan dilinin etnoqrafik leksikası” mövzusunda tədqiqat əsəri ilə Azərbaycan xalqının soykökü, qədim maddi və mənəvi mədəniyyəti, habelə ana dilimizin zəngin söz yaradıcılığı prosesi kimi problemlərini dərinəndən araşdırmış, azərbaycanşünaslığa dəyərli bir töhfə bəxş etmiş, dilçiliyimizdə etnolinqvistika kimi yeni bir elmi istiqamət açmışdır.

İsmayıl Məmmədlinin yaradıcılıq diapazonu geniş və əhatəlidir. O, çətin elmi problemin zəhmətinə qatlaşaraq Azərbaycan dilçiliyinin aktual məsələləri barədə araşdırmalar aparmış, filologiyamıza dəyərli töhfələr bəxş etmişdir. Bu töhfələr sırasında üzərində kifayət qədər zəhmət çəkmiş olduğu “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti” kitabıdır (2013). 1929, 1940, 1960, 1975 və 2004-cü illərdə hər dəfə təkmilləşmiş şəkildə nəşr olunan lüğətdən fərqli olaraq, hazırda əlimizdə olan sonuncu kitab daha keyfiyyətli, daha zəngindir. İstifadəçilərin rəğbətini qazanmış bu lüğət orijinallığı ilə daha çox diqqəti cəlb edir. Adı çəkilən lüğət həcminə görə əvvəlkindən kifayət qədər fərqlənir. 2004-cü ildə nəşr olunmuş orfoqrafiya lüğətində 80 min söz var idisə, genişləndirilmiş və yenidən işlənmiş bu nəşrdə sözlərin sayı 110 minə keçmişdir. Əlavə edilmiş sözlərin çoxu yeni yaranmış, yaxud əvvəlki nəşrə daxil edilməsi unudulmuş sözlərdir. Bəzi sözlərin yazılışında daha çox fonetik prinsipə üstünlük verilmiş, bir sıra texniki səhvlər aradan qaldırılmışdır.

Eyni zamanda, lüğətə bir sıra əlavələr - coğrafi, şəxs, idarə və təşkilat adları, dünya ölkələrinin pul vahidlərinin, onların beynəlxalq kodlarının və şərti işarələrinin yazılış qaydası daxil edilmişdir. Lüğətdə, həmçinin lazım olan sözün sürətli axtarışını təmin edən və lüğətin quruluşunu açıqlayan cədvəllər verilmişdir.

İ.Məmmədlinin və şöbə əməkdaşlarının gərgin əməyi sayəsində yaranmış bu lüğət hazırda hər kəsin stolüstü kitabına çevrilib.

Alimin başqa bir əsərini – “Qəzet dilinin leksikası” kitabını bir neçə cümlə ilə səciyyələndirmək yerinə düşər.

İ.Məmmədli əsərdə Azərbaycan ədəbi dilinin bir sahəsini – leksikasını Sovet dövründəki “Kommunist” qəzetinin leksikası (1960-1970-ci illər nömrələri üzrə) əsasında sistemli şəkildə araşdırmış, qəzet səhifələrində dərc olunmuş fərqli, çeşidli məqalələrdəki nümunələr üzrə aydınlaşdırma bilmişdir. Müəllif faktları təsvir etməklə, sadalamaqla kifayətlənmir, zəruri hallarda “Kommunist” qəzeti leksikasının müsbət cəhətləri ilə yanaşı, nitq mədəniyyəti sahəsindəki kəsirlərini də nəzərə çatdırır. Əsərin məzmunu təsdiq edir ki, “Kommunist” qəzetinin leksikası yalnız müasir Azərbaycan ədəbi dilinin mətbuat üslubunun leksik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsində deyil, həm də lüğət tərkibinin hazırkı mənzərəsinin müəyyənləşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bir məqsəd kimi qarşıya qoyulan bütün məsələlər “Kommunist” qəzetinin tədqiq olunan dövrünün materialları əsasında nəzərdən keçirilmişdir. Sonda alim belə bir nəticəyə gəlir ki, tədqiq olunan illərin dil materiallarına əsasən söyləmək olar ki, bu dövr qəzetin lüğət tərkibi nəzərə çarpacaq dərəcədə zənginləşmişdir.

İ.Məmmədlinin ümumi oxucu, xüsusilə kütləvi informasiya vasitələri işçiləri üçün vacib sayılan, elmi araşdırmalar, təhlillər, yüksək səviyyəli tədqiqatlar baxımından dəyərli, sanballı əsər kimi qiymətləndirilən monoqrafiyalarından biri “Ekran, efir və dilimiz” kitabıdır. Alim yazır: “Şifahi nitq tribunalarında ünsiyyəti Azərbaycan şifahi ədəbi dili yaradır. Verilişlər, danışıqlar, söhbətlər, çıxışlar, əsasən, şifahi formada, şifahi nitq əsasında qurulur. Lakin burda şifahi ədəbi dilimizin normaları ilə

yazılı dilimizin normaları bir növ qovuşur, bir-birinə calanır. Bu, şifahi informasiya vasitələri sisteminin təbiəti, janrları ilə bağlı izah oluna bilər. Publisistikanı şifahi formada yaradan radio və televiziyanın bəzi janrları yazılı publisist əsərlər ilə sanki eyniyyət təşkil edir. Bu auditoriyaları mətbuatdan, başqa nəşrlərdən fərqləndirən cəhət birincilərdə informasiyanın şifahi şəkildə çatdırılmasıdır. Konkret desək, şifahi nitq tribunalarında səslənən bütün verilişlər quruluşca, üslubca, formaca şifahi nitq hesab oluna bilməz”.

İ.Məmmədlinin təhlillərindən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, bütövlükdə radio və televiziyanın dili, ən aparıcı fəaliyyət sahələri kimi, şifahi ədəbi dilimizin mövqeyini heç də azaltmır. Sadəcə olaraq burada yazılı nitq də yox deyil və bu tamda həmin nitqin də öz yeri görünür. Bu nisbət, şübhəsiz ki, şifahi nitqi üstələyə bilmir.

İ.Məmmədli radio və televiziyanı müxtəlif sosial qruplar üçün, insanlar üçün ən ağıllı, ən həssas, ən nikbin, doğru yol göstərən məsləhətçi hesab edir.

Əsərin başqa bir yerində professor İ.Məmmədli yazır ki, televiziya və radio nitqi formaca şifahi ədəbi dil auditoriyalarındandır, janrca, məzmunca isə şifahi, publisist əsərlərdir. Bu şifahilik həmin janrların quruluşunda, dil baxımından isə xüsusən orfoepiya və sintaksis sahəsində daha aydın nəzərə çarpır. İstər diktör və ya aparıcı, istərsə alim, istərsə də müğənni və yaxud aktyor olsun, fərqi yoxdur, hər kəs orfoepiya və orfoqrafiya qaydalarına kifayət qədər əməl etməlidirlər.

İ.Məmmədli müasir dilçiliyin müxtəlif problemlərinə aid keçirilmiş beynəlxalq, ümumittifaq və respublika simpozium və konfranslarında dəfələrlə çıxış etmişdir.

Professor İ.Məmmədli bir çox lüğətlərin: “C.Cabbarlının dilinin lüğəti”, “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti”, “Azərbaycanca-İspanca”, “Azərbaycanca-İtalyanca”, “Azərbaycanca-bolqarca”, “Azərbaycanca-çexcə”, “Azərbaycanca-polyakca” və b. ikidilli lüğətlərin redaktoru və tərtibçilərindəndir.

1994-cü ildən AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdindəki Dissertasiya Şurasının, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının üzvüdür. 2013-cü ildə Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub, 2004-cü ildə “H.B.Zərdabi mediya mükafatı və diplomu”na layiq görülüb.

İnsanın yaraşığı müdriklik, müdrikliyin yaraşığı təmkinlik, təmkinliyin yaraşığı cəsarət, cəsarətin yaraşığı yumşaqlıqdır.

Dünyada ən uzun yol – insanın özünə qədər gəlib çıxdığı yoldur – deyirlər. Əgər, bir insan müqəddəs sözün işığında özünə yol başlayıbsa, ona yalnız “Uğur olsun!” demək lazımdır.

Yolçu yolda gərək, İsmayıl müəllim!

*Fizuli Mustafayev,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*